

Uitnodiging
tot dialoog

Discussiestuk

Toekomst van ons onderwijs

Pleidooi voor groot onderhoud aan het Nederlandse onderwijssysteem

toekomst
van ons
onderwijs

Inhoud

Inleiding	3
1. Ons onderwijs heeft groot onderhoud nodig	4
2. Verontrustende signalen: een nadere probleemanalyse	6
3. Aanpassing van de koers: vijf ankerpunten voor de toekomst	9
3.1 Een vroege start is de beste basis	10
3.2 Doorlopende leerlijnen in het onderwijs	11
3.3 Leven lang ontwikkelen is vanzelfsprekend: naar een brede, sterke leercultuur	14
3.4 Onderwijsprofessionals: naar aantrekkelijker werk in een samenwerkende sector	15
3.5 Onderzoek en innovatie van wereldniveau	18
4. Wie doet wat?	19
5. Tot slot: uitnodiging tot dialoog	22
Profiel	
Kim Schofaerts: 'Leren en werken horen je leven lang bij elkaar'	8
Oumaima El Ghoulbzouri: 'Ga niet uit van gelijke kansen maar van eerlijke kansen'	13
Bart Abbink: 'Je kunt nooit genoeg investeren in het onderwijs'	16
Simona Scarpa: 'Geef leerlingen meer vrijheid om eigen onderwijs vorm te geven'	21
Heleen Geerts: 'Laten we ecosystemen bouwen waarin we ons hele leven kunnen leren'	23
Verwijzingen	24

Pleidooi voor groot onderhoud aan het Nederlandse onderwijssysteem

Om ervoor te zorgen dat alle leerlingen en studenten de kans krijgen het optimale uit hun talenten te halen en dat werken in het onderwijs aantrekkelijk blijft, is groot onderhoud aan het onderwijssysteem nodig. Naast investeringen door de overheid vraagt dit vooral om een heldere koers voor de toekomst. In dit discussiestuk schetsen we daarvoor ankerpunten. Daarover willen we de komende maanden in gesprek gaan met iedereen binnen en buiten het onderwijsveld die het onderwijs een warm hart toedraagt. We schetsen in dit document de grote opgaven waarvoor het onderwijs staat en slaan als onderwijsveld de handen ineen. Deze opgaven kunnen we echter alleen realiseren als ook politiek en overheid de handschoen oppakken met commitment, bekostiging en beleid voor de lange termijn. Want richting bepalen voor het onderwijs van de toekomst doe je voor volgende generaties en niet voor één volgend kabinet.

1 Ons onderwijs heeft groot onderhoud nodig

Nederland is een welvarend land en er gaat veel goed in het Nederlandse onderwijs.¹ De kwaliteit is relatief hoog en de doelmatigheid is groot.² Steeds minder scholen en opleidingen zijn onder de maat en steeds meer studenten zijn tevreden met hun opleiding.³ Iedere dag weer worden leerlingen en studenten door leraren geïnspireerd en geraakt.

Maar successen uit het verleden zijn geen garantie voor de toekomst. Veel signalen waarschuwen ons al langer dat ons onderwijssysteem niet langer voldoet. Zo daalt de leesvaardigheid bij Nederlandse leerlingen⁴, is er sprake van kansenongelijkheid, wordt beroepsonderwijs ondergewaardeerd en voorkomen schotten in het systeem dat we het maximale uit elk talent kunnen halen. De motivatie van leerlingen daalt⁵ en studenten ervaren minder ruimte om zich breed te ontwikkelen. Daarnaast lukt het niet om in de samenleving een brede, sterke leercultuur te ontwikkelen en is er een gebrek aan waardering en professionele ruimte voor onderwijsprofessionals, waardoor het personeelstekort en de werkdruk toenemen.

Dit terwijl onze toekomstige welzijn en welvaart sterk afhankelijk zijn van ons onderwijs. De ontwikkeling van kinderen, leerlingen en studenten is van groot belang voor de samenleving van morgen. In ons onderwijs leren mensen samenleven en worden ze gevormd, uitgedaagd en toegerust. Het onderwijs is daarmee van groot belang voor het behoud van de sociale cohesie in de samenleving en ons welzijn. Onderwijs zorgt voor gezondere burgers, lagere criminaliteit⁵ en er is een sterke samenhang tussen onderwijs, maatschappelijk vertrouwen, sociale participatie en democratie.⁶ Voor onze welvaart is het daarnaast cruciaal dat we erin slagen een lerende economie te worden.⁷ Welvaart is de optelsom van onze rechtstaat, de omgangsvormen, het vestigingsklimaat en de kwaliteiten van alle vakmensen in onze kennissamenleving. In ons onderwijs komt dat allemaal samen en leggen we de basis voor onze welvaart en welzijn.

We zien echter dat de nationale onderwijsuitgaven per leerling

in de door ons omringende landen veel sterker stijgen dan in Nederland.⁸ In het hoger onderwijs dalen ze zelfs per student.⁹ En dat terwijl de uitdagingen waar het onderwijs voor staat alleen maar toenemen. Zo willen we bijdragen aan het behouden van sociale samenhang in de samenleving, maar zijn sociale kloven en kansenongelijkheid steeds zichtbaarder aanwezig in het onderwijs.¹⁰ Verschuivende machtsverhoudingen in de wereld creëren daarnaast nieuwe vormen van concurrentie en dynamiek, waar onze open economie en samenleving een antwoord op moeten vinden. Dit veroorzaakt grote maatschappelijke vraagstukken rondom thema's als leren en werken.¹¹ Dat wordt nog eens versterkt door razendsnelle innovaties op het gebied van digitalisering, robotisering en kunstmatige intelligentie (AI).¹² Tegelijkertijd willen we bijdragen aan duurzame ontwikkeling en staan we voor grote maatschappelijke opgaven rond bijvoorbeeld de energietransitie.¹³ Bovendien staan krimpregio's voor andere uitdagingen dan volle steden en zijn er hardnekkige problemen rond immigratie en integratie.¹⁴

Het onderwijs vormt een spiegel van onze samenleving en is een goede voorspeller voor de samenleving van de toekomst. Dat vraagt om een brede blik, waarbij zowel voldoende aandacht is voor beroepsgerichte en academische kennis en vaardigheden als voor waardevolle aspecten zoals burgerschapsvorming, leesplezier en creativiteit. Het vraagt ook om onderwijs dat niet alleen kwalificeert voor de arbeidsmarkt, maar waarin ook de bredere opdracht van socialisatie en persoonsvorming centraal staat, waarbij het onderwijs jongeren verder helpt bij hun ontwikkeling en in hun leven. Dit alles vraagt om sectoroverstijgend denken waarbij institutionele belangen niet leidend zijn.

En het vraagt om investeringen in een onderwijssysteem waarin iedereen een leven lang toegang heeft tot publiek onderwijs. We hebben immers alle talenten nodig!

Wij staan pal voor de kernwaarden van het Nederlandse onderwijs. De rijkdom van het onderwijslandschap op het gebied van overtuiging en pedagogisch-didactische voorkeur is een kracht van ons systeem die we willen behouden. Daarmee behouden we ook de keuzevrijheid van leerlingen en hun ouders. Kansengelijkheid en de ruimte voor elke leerling en student om zich optimaal te ontplooiën, staan voor ons voorop. Dat vraagt om onderwijs dat gekenmerkt wordt door kwaliteit, publieke toegankelijkheid en ruimte voor professionals.

Dit alles staat onder grote druk. Alle uitdagingen in het onderwijs het hoofd bieden is niet mogelijk met het huidige niveau van investeringen. Het systeem waarin honderdduizenden kundige en betrokken onderwijsprofessionals dagelijks een topprestatie leveren, is niet langer houdbaar. Niet alleen wordt er financieel te weinig geïnvesteerd, ook is het systeem onvoldoende toekomstbestendig, gezien de razendsnelle veranderingen in de buitenwereld. De welvaart, het welzijn en sociale cohesie van Nederland staan op het spel.

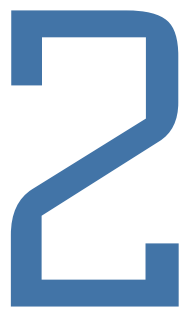
Het onderwijs vormt een spiegel van onze samenleving en is een goede voorspeller voor de samenleving van de toekomst.

Leeswijzer

In dit discussiestuk doen wij voorstellen voor aanpassingen en vernieuwingen die moeten zorgen voor nog beter onderwijs. Voorstellen die leiden tot gelijke kansen voor kinderen en jongeren en die onderwijsprofessionals ruimte geven. Op basis van een nadere probleemanalyse presenteren wij onze gezamenlijke ambities in een koers voor de komende kabinetsperiodes. Daarbij sluiten we aan bij en bouwen we voort op lopende ontwikkelingen in het onderwijs, zoals de dialoog over een curriculumherziening, de ambities rond een landelijke kennisinfrastructuur voor innovatie en onderzoek en de door de Onderwijsraad geëntameerde discussie over een meer eigentijds perspectief op leraarschap. We markeren ankerpunten voor een aanpak die de grenzen van onderwijssectoren overstijgt. Alleen gezamenlijk kunnen we deze ambities waarmaken. We sluiten af met een uitnodiging tot dialoog.

Wij beseffen dat we onze langetermijnvisie presenteren tegen de achtergrond van de huidige grote problemen en uitdagingen waarmee leerlingen en hun ouders, studenten, leraren en schoolleiders zich op dagelijkse basis geconfronteerd zien. We denken aan de werkdruk, het personeelstekort, de discussie over achterblijvend loon in met name het primair onderwijs en een tekortschietend aanbod van passend onderwijs aan alle leerlingen. Maar we denken ook aan de actuele zorgen over leerlingen- en studentenwelzijn en de dalende rijksbijdrage per student. Daarnaast spelen in het politieke en maatschappelijke debat discussies over onder meer goed bestuur, toezicht en verantwoording. Ook maken wij ons zorgen over de vermeende afstand tussen politiek, overheid en onderwijsveld.

Dat zijn vraagstukken die op de korte en middellange termijn onze volle aandacht vragen, met het oogmerk om op een zo kort mogelijke termijn tot passende en structurele oplossingen te komen. Wij willen in dat licht benadrukken dat onze visie en koers geen voldoende, laat staan sluitend antwoord vormen op alle vraagstukken die nu en de komende jaren voor ons liggen in het onderwijs. Wel beogen we met dit stuk gezamenlijk ankerpunten en principes aan te reiken die het voor de lange termijn noodzakelijke onderhoud in het onderwijs mogelijk maken.

Verontrustende signalen:

een nadere probleemanalyse

Kwaliteit staat onder druk

Nederland was lange tijd koploper in de wereld.¹⁵ Die positie raken we kwijt. Het aantal laaggeletterden blijft hoog,¹⁶ de leesvaardigheid van leerlingen daalt¹⁷ en er zijn steeds minder uitblinkers.¹⁸ En terwijl ons onderwijs een onmisbare pijler is onder onze vrijheid en democratische rechtstaat¹⁹, ontwikkelen Nederlandse leerlingen relatief weinig burgerschapscompetenties.²⁰ In vergelijking met andere landen ervaren leerlingen en studenten ook minder uitdaging in het onderwijs en zijn ze een stuk minder gemotiveerd.²¹ We selecteren leerlingen als ze nog maar 11 of 12 jaar zijn en rekenen leerlingen af op hun minste vak, in plaats van hun grootste talenten te waarderen en te stimuleren. Rondom de overgangen groeit het schaduwonderwijs en zijn extra inspanningen nodig gericht op een betere begeleiding, om te voorkomen dat er in het vervolgonderwijs veel studenten zijn die switchen en uitvallen.²²

Kansenongelijkheid neemt toe

In de samenleving is het steeds moeilijker om sociale kloven te overbruggen.²³ In het onderwijs is dit niet anders. Verschillende sociale groepen komen elkaar steeds minder tegen en het onderwijs dreigt zijn functie als emancipatiemotor te verliezen.²⁴ Dat begint al jong: het aanbod voor jonge kinderen is versnipperd, is van heel wisselende kwaliteit en werkt segregatie in de hand.²⁵ Daardoor lopen kinderen al vroeg achterstanden op die ze niet meer inlopen.²⁶ Vervolgens zien we in het primair en voortgezet onderwijs dat twee leerlingen met dezelfde talenten maar met een andere achtergrond op een ongelijk niveau uitkomen.²⁷ Dit wordt versterkt door de groei van het schaduwonderwijs. Door het vroeg scheiden van leerwegen vallen de toegangsdeuren naar kansen op ontwikkeling bovendien het eerst in het slot voor de meest kwetsbare leerlingen. Het beroepsonderwijs is een belangrijke schakel voor gelijke kansen,²⁸ maar lang niet iedereen die zich daar goed in zou kunnen ontwikkelen, vindt de weg ernaartoe.²⁹ Een sterke segregatie is onwenselijk want dat kan gemakkelijk tot grote sociale spanningen leiden.

Waarde van beroepsonderwijs te weinig gezien

Ons beroepsonderwijs en academisch onderwijs zijn sterk, maar hiertussen staan schotten waar leerlingen en studenten bijna niet doorheen kunnen. Dat begint al na de basisschool en dat blijft zo tot in het hoger onderwijs. Beroepsonderwijs en academisch onderwijs krijgen bovendien niet de gelijkwaardige waardering die ze verdienen. Dat komt ons steeds duurder te staan. Vakmensen en hoogwaardige professionals zijn de ruggengraat van de samenleving en de motor van de economie. Maar ondertussen lopen beroepsgerichte leerwegen leeg,³⁰ krijgen grote groepen leerlingen en studenten nooit de kans hun beroepsgerichte talenten te ontdekken, komen studenten in opleidingen terecht die niet bij hun interesses en talenten passen³¹ en worstelen jongeren met prestatiedruk.³²

Leerlingen- en studentenwelzijn staan onder druk

Te veel leerlingen verliezen in het huidige systeem en onder de huidige omstandigheden hun plezier in het onderwijs, terwijl studenten ervaren dat er (binnen en buiten het curriculum) steeds minder ruimte is voor brede ontwikkeling en persoonsvorming. Steeds meer scholieren en studenten ervaren zoveel druk dat het ten koste gaat van hun welzijn en leerprestaties.³³ Jongeren hebben zowel binnen als buiten het onderwijs te maken met een stapeling van onzekerheden als gevolg van bijvoorbeeld het sociaal leenstelsel, flexibilisering van de arbeidsmarkt en drukte op de woningmarkt. Dit veroorzaakt mentale druk en raakt met name kwetsbare groepen, wat de kansenongelijkheid vergroot.³⁴

Gebrek aan ruimte en waardering voor onderwijsprofessionals

In de hele publieke dienstverlening staan erkenning en waardering onder druk. Dat geldt ook voor het onderwijs. Personeelstekorten

lopen al geruime tijd op,³⁵ het imago van het lerarenberoep staat onder druk³⁶ en in het hele onderwijs wordt een hoge werkdruk ervaren.³⁷ Onderwijsprofessionals hebben behoefte aan ruimte, maar leraren en schoolleiders hebben mede door een hoge administratieve last en verantwoordingsdruk te weinig tijd om zichzelf en het onderwijs te blijven ontwikkelen. Daardoor blijven talenten van zowel onderwijsprofessionals als leerlingen en studenten onbenut.³⁸

Leercultuur en innoverend vermogen blijven achter

Om in te spelen op de uitdagingen waar we voor staan, is het van belang dat de samenleving en individuen daarbinnen wendbaar en creatief zijn. In Nederland lukt het echter niet een brede en sterke leercultuur te ontwikkelen waarbij er synergie ontstaat tussen onderwijs, bedrijfsleven en maatschappelijke partners.³⁹ We slagen er onvoldoende in leerlingen (al vanuit het funderend onderwijs) een creatieve, open en ondernemende houding bij te brengen. Mede daardoor blijft een leven lang ontwikkelen al jaren achter bij de ambities, vooral in het midden- en kleinbedrijf.⁴⁰ Van het onderwijs wordt gevraagd flexibel in te spelen op verande-

rende vragen uit de arbeidsmarkt. Initiatieven om innovatie, kennisontwikkeling en -circulatie op gang te brengen tussen onderwijs, bedrijven en instellingen zijn weliswaar veelbelovend, maar kleinschalig.⁴¹ Niet alleen binnen, maar ook buiten het onderwijs blijft het innovatievermogen achter.⁴² Omdat onze investeringen in onderzoek en innovatie achterop raken bij die van andere landen, is er steeds minder ruimte voor grensverleggend fundamenteel onderzoek en staat de verwevenheid tussen onderwijs en onderzoek steeds meer onder druk.

**'Al deze signalen
zijn verontrustend:
we verkwisten talent!'**

Kim Schofaerts:

‘Leren en werken horen je leven lang bij elkaar’

‘Ik ben Kim Schofaerts. Na mijn studie bedrijfskunde aan De Haagse Hogeschool ben ik een eigen onderneming gestart, maar ik ben altijd betrokken gebleven bij het onderwijs. Zo ontwikkelde ik een minor voor InHolland, waarin studenten de praktijk en theorie leren als zij een eigen onderneming willen starten. Voor mijn werk bij MKB Den Haag kom ik regelmatig bij mbo-instellingen of de hogeschool. Maar ook persoonlijk: mijn dochter is 11 en zij moet een middelbare school kiezen. Dat is spannend!’

Wat vindt u goed aan het Nederlandse onderwijsstelsel?

‘Het is mooi dat iedereen in principe toegang heeft tot het onderwijs. Ik zie goede ontwikkelingen in betere doorstroom. Dat je bijvoorbeeld eenvoudiger tijdens de opleiding kunt overstappen bijvoorbeeld van mavo naar havo.’

Wat zou beter kunnen?

‘Het imago van het beroepsonderwijs en dat van de leraar verdient beter; de samenleving heeft hen nodig. En ik wil dat leraren al op de basisschool de talenten van hun leerlingen herkennen en dat leerlingen zich ook bewust zijn van hun eigen (te ontwikkelen) talenten; elk kind heeft minimaal een paar talenten! Wat daarbij kan helpen is het vak ondernemerschap. Door te ondernemen leer je na te denken over veel verschillende onderwerpen, leer je te handelen en zie je vervolgens direct het resultaat. Je ervaart als het ware je (verborgen) talenten en ontwikkelt daarmee de bijbehorende competenties.’

Wat is ervoor nodig om dat te bereiken?

‘Een structurele samenwerking tussen onderwijs en het bedrijfsleven. Meer

flexibiliteit, zodat je, als je bijvoorbeeld een mbo-opleiding doet, je tegelijkertijd op een aantal vakken een hbo-diploma kunt halen. En dat je, als je eenmaal aan het werk bent, gemakkelijker terug de schoolbanken in kunt gaan. Onderwijsinstellingen kunnen daar ook weer van leren, op een natuurlijke manier door de ontwikkelingen in het bedrijfsleven te volgen en omgekeerd.’

Hoe zou het onderwijs van de toekomst eruit moeten zien?

‘Een leven lang ontwikkelen, hoe mooi kan dat zijn! Onderwijs als tweede natuur: het hoort bij werken en werken hoort bij leren. Zo moet het systeem er dan ook uitzien, als een continue vanzelfsprekende wisselwerking.’

3

Aanpassing van de koers: vijf ankerpunten voor de toekomst

De publieke waarde van onderwijs is enorm. Daarom is onderwijs een publieke voorziening met een publieke verantwoordelijkheid. Dat is zo, en dat moet zo blijven. We moeten alle talenten van leerlingen in het publiek onderwijs goed bedienen. Alleen dan kunnen we ervoor zorgen dat onderwijs toegankelijk blijft, gelijke kansen biedt en bijdraagt aan een rechtvaardige, duurzame en democratische samenleving. Daarin ligt ook direct een belangrijke opdracht besloten: de kwaliteit mag niet ter discussie staan. De essentie van onderwijs is en blijft de interactie tussen volwassenen en leerlingen en tussen leerlingen onderling. Scholen en opleidingen zijn plaatsen om die uitwisseling te organiseren. Moderne technologie moet beter worden benut, maar het kan leraren en docenten niet vervangen. Onderwijs blijft een sociaal proces.

Om onze ambities waar te maken is een gezamenlijke en eensgezinde visie op het onderwijs in 2030 nodig. Dat lijkt nog ver weg. Maar als we het tijd willen keren en het systeem dat onze leerlingen en professionals in de weg zit willen veranderen, dan moeten we nu onze koers aanpassen. Het huidige systeem, dat concurrentie in de hand werkt, moet plaatsmaken voor een systeem dat samenwerking stimuleert: binnen sectoren, tussen sectoren en met partners buiten het onderwijs. Want alleen samen kunnen we onze ambities realiseren.

Om de kansengelijkheid te vergroten is het essentieel om te investeren in een brede toegankelijkheid. Het onderwijs kan niet alle sociale problemen oplossen, maar kan wel - juist door kinderen soms ongelijk te ondersteunen - zorgen voor zoveel mogelijk gelijke kansen en een eerlijke start voor kinderen. Om alle talenten de kans te geven om tot wasdom te komen, moeten we eerder beginnen, langer doorgaan, onnodige barrières weghalen en verschillende talenten de ruimte geven. Nederland kan het beste onderwijs ter wereld hebben, dat voor alle leerlingen en studenten zo goed werkt dat schaduwonderwijs overbodig wordt. Onderwijs dat zo georganiseerd is dat iedereen meedoet en elk talent tot zijn recht komt. Met zowel beroeps-

gericht als academisch onderwijs van het hoogste niveau. Gebaseerd op onderzoek van de hoogste kwaliteit. Dat midden in de samenleving staat. Waarbij mensen zich een leven lang blijven ontwikkelen.

Om de beste mensen voor de klas te krijgen, is het noodzakelijk dat het onderwijs zich als collectief inspant voor aantrekkelijk werk in een aantrekkelijke sector. Dat draagt bij aan een beter imago van een baan in het onderwijs en van het lerarenberoep.⁴³ Bovendien moeten leidinggevenden en bestuurders op veel plekken in het onderwijs zich sterker en professioneler opstellen.⁴⁴ En ten aanzien van de leercultuur en het innoverend vermogen willen we als onderwijs het goede voorbeeld geven en een sprong naar duurzaam verbeteren maken.⁴⁵

Om deze ambities te realiseren zijn de komende decennia forse, structurele en brede investeringen noodzakelijk. Maar meer geld alleen is geen oplossing. Er is een heldere koers nodig.

Onze koers:

- Het door het Nederlandse publiek bekostigde onderwijs en onderzoek hoort tot de internationale top: de kwaliteit is onbetwist en de inhoud bij de tijd.
- Iedereen heeft toegang tot het onderwijs en gelijke kansen om het maximale uit talenten te halen.
- Ons onderwijs motiveert leerlingen en studenten om het beste uit zichzelf te halen, in een goede balans tussen motivatie, welzijn en prestatie.
- Leerlingen en studenten krijgen op alle niveaus de hoge waardering die ze verdienen voor zowel praktische als theoretische vaardigheden.
- Een leven lang ontwikkelen is vanzelfsprekend: volwassenen kunnen zich her-, bij- en omscholen bij publieke onderwijsaanbieders.
- Werken in het onderwijs is aantrekkelijk en onderwijsprofessionals hebben de ruimte om zich te ontwikkelen.
- Onze kennisecosystemen maken Nederland de meest aantrekkelijke plek voor (internationaal) onderzoeks- en innovatietalent.

Ankerpunten

We definiëren vijf ankerpunten die moeten bijdragen aan het realiseren van onze koers:

- Een vroege start is de beste basis
- Doorlopende leerlijnen in het onderwijs
- Leven lang ontwikkelen is vanzelfsprekend: naar een brede, sterke leercultuur
- Onderwijsprofessionals: naar aantrekkelijker werk in een samenwerkende sector
- Onderzoek en innovatie van wereldniveau

Deze ankerpunten zijn niet willekeurig gekozen: ze volgen de studie- en leerloopbaan van kinderen, jongeren en studenten en overstijgen de huidige schotten tussen sectoren in ons onderwijsstelsel.

3.1 Een vroege start is de beste basis

Onze doelen

- Alle kinderen kunnen zich spelend met elkaar ontwikkelen, ongeacht wie hun ouders zijn of wat die doen.
- Alle kinderen starten taalvaardig met het funderend onderwijs.

Ons idee voor een sterke vroege start

Hoe jonger het kind is waarin wordt geïnvesteerd, hoe meer profijt het kind en de samenleving daarvan hebben. Kinderen kunnen dan ook al vanaf jonge leeftijd naar een basisvoorziening die voor iedereen toegankelijk is. Zo'n voorziening moet inclusief zijn en dus van een hoog niveau, waardoor ook de kinderen die nu naar de Voorschoolse Educatie (VE) gaan hiervan samen met alle andere kinderen gebruik kunnen maken.⁴⁶ De eerste 16 uur per week betaalt de overheid.

De leeftijd waarop kinderen gebruik moeten kunnen maken van een dergelijke kindvoorziening en die voor VE nu op 2,5 jaar ligt, mag omlaag. Van belang hierbij is zoveel mogelijk aan te sluiten bij de natuurlijke ontwikkeling van kinderen. Afhankelijk van de uitkomst van de discussie over uitgebreider ouderschapsverlof, kan hierbij met de leeftijd waarop een kind naar een kindvoorziening gaat worden aangesloten. Echter, het belang van optimale ontwikkelingskansen voor alle kinderen staat hierin voorop.

Kinderen tot zes jaar ontwikkelen zich op een andere manier dan oudere kinderen. De verschillende ontwikkelingsdomeinen ontwikkelen zich spelenderwijs en in interactie met elkaar. Spelen is daarbij een integrerende activiteit, omdat binnen het spel alle genoemde ontwikkelingsdomeinen samenkomen.⁴⁷

Samen spelen en ontwikkelen staan voorop. Voor kinderen met een (taal)achterstand geldt dat zij op de groep intensiever begeleid moeten worden om deze achterstand zo snel mogelijk in te halen.

Een team van pedagogisch medewerkers, pedagogisch specialisten, onderwijsassistenten en jeugdhulpmedewerkers zorgt voor doorgaande ontwikkellijnen naar het funderende onderwijs.⁴⁸ Kinderopvang en onderwijs krijgen meer ruimte om voor goede afstemming hieromtrent te zorgen.

3.2 Doorlopende leerlijnen in het onderwijs

Na de basisvoorziening komen kinderen rond hun vierde jaar het onderwijs binnen. Dat onderwijs kent een indeling in drie fasen:

- De funderende fase
- De kwalificerende fase
- De fase van hoger onderwijs

Door deze indeling zorgen we ervoor dat leerlingen langer bij elkaar blijven en op latere leeftijd keuzes maken voor vervolgstappen in het onderwijs. Daarbij zijn de grenzen tussen de verschillende fasen niet hard: een leerling of student gaat naar een volgende fase als hij of zij daar qua persoonlijke en inhoudelijke ontwikkeling aan toe is.

Onze doelen

- Alle leerlingen en studenten worden door meer differentiatie en maatwerk beter uitgedaagd en gestimuleerd om hun talenten te ontdekken en te ontwikkelen.
- Alle leerlingen en studenten krijgen de kans om per vak of leergebied tot hun hoogst haalbare niveau te komen: we werken modulair.
- We realiseren doorlopende leerlijnen en laten leerlingen kiezen als ze daar aan toe zijn.
- Aan het eind van de funderende fase (rond 15 jaar) kiest de leerling, afhankelijk van capaciteiten en interesses, voor een vervolg in de beroepsgerichte of academische stroom die we samen de kwalificerende fase noemen.
- Alle leerlingen en studenten kunnen rekenen op intensieve en hoogwaardige begeleiding bij het maken van keuzes. Alle leerlingen oriënteren zich op beroepen en vervolgonderwijs: we voorkomen onnodig switchen en uitvallen en zorgen dat leerlingen beter voorbereid zijn op de keuzes die ze moeten maken in hun onderwijsloopbaan.
- Leerlingen en studenten krijgen meer regie over hun eigen onderwijsprogramma. De mogelijkheden van digitalisering worden daarbij meer en beter benut in het onderwijs, bijvoorbeeld door een verdere uitbouw van de agenda's en plannen van de diverse sectoren op het gebied van digitalisering.⁴⁹
- Nieuwe vragen uit arbeidsmarkt en samenleving vinden tijdig hun weg naar het onderwijs en onderzoek.
- We streven naar een doorontwikkeling van het binair stelsel in het hoger onderwijs, met meer keuzeruimte en kansen voor studenten (conform het position paper VH en VSNU).⁵⁰ We houden het hoger onderwijs toegankelijk en organiseren wisselstromen waardoor studenten gemakkelijker en sneller op de juiste plaats terecht komen.
- Het hoger onderwijs draagt bij aan brede vorming, persoonlijke ontwikkeling en maakt studenten wendbaar en weerbaar voor de arbeidsmarkt en samenleving van morgen.

Ons idee voor een sterkere funderende fase

In het funderend onderwijs – het huidige primair en voortgezet (speciaal) onderwijs – wordt de basis gelegd voor de ontwikkeling van alle leerlingen. Dankzij een breed curriculum kunnen leerlingen hier hun talenten ontdekken en ontwikkelen.⁵¹ Het werken aan inhoudelijke leerdoelen is geïntegreerd in en verweven met tijd en aandacht voor persoonlijke ontwikkeling en socialisatie. Relevante lesinhouden, moderne lesmethoden en eigentijdse leermiddelen maken het onderwijs boeiender. Leerlingen krijgen de keuze in hoe en wat ze willen leren, en leggen de basis om zich een leven lang te blijven ontwikkelen. Toetsen ondersteunen ontwikkeling

en zijn er vooral om te laten zien wat nog nodig is om een volgende stap te maken. Leraren krijgen meer tijd om hun lessen voor te bereiden en leerlingen te begeleiden.

We willen leerlingen niet langer al op 11- of 12-jarige leeftijd vastklinken aan een leerweg of onderwijssoort die én al bepalend is voor het te volgen vervolgonderwijs én waarbij alle leergebieden of vakken op hetzelfde niveau moeten worden gevolgd. Onderzoek wijst immers uit dat het vroeg voorsorteren en generiek determineren van leerlingen naar één van de huidige zeven onderwijssoorten en leerwegen (praktijkonderwijs; vmbo-basis, -kader, -gemengd en theoretisch; havo; vwo) nadelig is voor grote groepen leerlingen.

In plaats daarvan willen we een meer fijnmazig systeem van differentiatie, met oog voor de uiteenlopende talenten van leerlingen. In dit systeem – dat op modulaire leest is geschoeid – differentiëren we op het niveau van leergebieden of vakken. Leerlingen kunnen deze op meerdere niveaus volgen, aansluitend bij hun talenten.

Deze veranderingen zorgen ervoor dat we leerlingen meer uitdagend en zij langer gemotiveerd blijven, minder blijven zitten en meer positieve leerervaringen opdoen. Bovendien draagt het eraan bij dat leerlingen met verschillende achtergronden langere tijd samen onderwijs volgen, en dat er meer recht wordt gedaan aan specifieke behoeften en mogelijkheden van leerlingen. Ook voor leerlingen die zich aan de uiterste kanten van het spectrum bevinden, krijgen scholen de opdracht mee om ervoor te zorgen dat de 'ontmoeting' van leerlingen goed wordt georganiseerd.

De nieuwe opzet van deze en de volgende fases, stelt ons echter ook voor nieuwe uitdagingen. Voorwaarde voor het succesvol doorvoeren van deze veranderingen is dat er geïnvesteerd wordt in de begeleiding van leerlingen en studenten bij het maken van keuzes. Zo is een goede en uitgebreide loopbaanoriëntatie en -begeleiding (LOB) een cruciale bouwsteen in onze koers. Een succesvolle overstap tussen de verschillende fasen en een passende keuze voor één van de twee stromen in de kwalificerende fase en een studie in het hoger onderwijs, vereisen dat meer werk gemaakt wordt van LOB en nauwer samengewerkt wordt tussen de verschillende fasen in het onderwijs. Maar ook het realiseren van meer maatwerk binnen de verschillende fasen vraagt veel van onderwijsinstellingen en van de begeleiding van scholieren/studenten. Het verplicht ons tot het goed organiseren van maatwerk in bijvoorbeeld de roostering en het voorkomen van eventuele keuzestress bij leerlingen en studenten. Hoogwaardige ondersteuning moet ervoor zorgen dat alle leerlingen en studenten beter weten wat er mogelijk is en waar hun talenten en passies liggen. Dit is essentieel om ervoor te zorgen dat deze veranderingen daadwerkelijk bijdragen aan meer kansen-gelijkheid.

Ons idee voor meer flexibiliteit en maatwerk in de kwalificerende fase

Na de funderende fase kiest de leerling in de kwalificerende fase voor één van de twee stromen, de beroepsgerichte danwel de academische stroom. Daarin is een aantal uitgangspunten van groot belang:

- Leerlingen kiezen, later dan nu het geval is, rond de leeftijd van 15 jaar, voor een beroepsgerichte stroom of een academische stroom. Dit doorstroommoment ligt niet vast: leerlingen stromen door wanneer ze daar aan toe zijn. Ook na deze keuze kunnen zij binnen de kwalificerende fase leergebieden of vakken volgen en afsluiten op verschillende niveaus.
- Het onderwijs is meer op maat vormgegeven. Zo krijgen leerlingen en studenten die al vroeg weten dat ze hun praktische talenten – breed of specifiek – verder willen ontwikkelen, en anderen bij wie werkend leren beter past, dit eerder aangeboden. En zo kunnen leerlingen en studenten die daar aan toe zijn, in de academische stroom vakken of leergebieden volgen op een hoger niveau dan het huidige vwo-niveau. Ook wordt binnen de stroom extra aandacht besteed aan de ontwikkeling van een onderzoekende houding. Elke leerling of student krijgt een programma op maat aangeboden, los van de huidige profielindeling.
- Tussen de beide stromen komen er ook 'paden' of 'wisselstromen', met het oog op het borgen van een zekere mate van flexibiliteit en het voorkomen van mogelijk ervaren (vroegtijdige) prestatiedruk bij leerlingen en studenten.
- Combinaties van leren en praktijk zijn de norm bij de inrichting van het beroepsgericht onderwijs. In deze stroom kwalificeren leerlingen en studenten zich voor de beroepen van morgen, met ruimte voor cross-overs en keuzedelen. Zij ontwikkelen zich in het beroepsgericht onderwijs tot professionals dankzij allerlei combinaties van theoretisch en praktisch leren. Leren in de praktijk en leren op school zijn daarbij onlosmakelijk met elkaar verbonden en dienen eenzelfde doel. In een sterke, brede leercultuur lopen leren en praktijk door elkaar; grenzen tussen onderwijs, ontwikkelen en innoveren vervagen.
- Nieuwe vragen uit arbeidsmarkt en samenleving vinden tijdig hun weg naar het beroepsgericht onderwijs en academisch onderwijs.
- Tijdens de kwalificerende fase bouwen leerlingen en studenten een gedifferentieerd portfolio op over de verschillende leergebieden of vakken. Allen bereiken zij per leergebied het hoogst mogelijke niveau. Dit geeft ze de kans om uit te stromen naar de arbeidsmarkt op een passend NLQF-niveau of door te stromen in passend hoger onderwijs.
- De lengte van deze fase is fluïde en afhankelijk van de talenten en passie van de leerling of student. Het hoger onderwijs speelt een belangrijke rol bij het samen met de beide stromen in de kwalificerende fase vaststellen van het niveau en pakket aan leergebieden of vakken waarmee leerlingen en studenten de overstap kunnen maken van de kwalificerende fase naar een specifieke studie binnen het hoger onderwijs.

Oumaima El Ghoulbzouri:

'Ga niet uit van gelijke kansen maar van eerlijke kansen'

'Ik ben Oumaima El Ghoulbzouri en ik ben 22 jaar en woon in Amsterdam. Ik ben net afgestudeerd als politicoloog en werk als bestuurder bij de Landelijke studenten-vakbond.'

Wat vindt u goed aan het Nederlandse onderwijsstelsel?

'Studenten zijn hier goed georganiseerd. In vergelijking met andere landen is dat bijzonder. De studentenvakbond heeft een eigen plaats in het onderwijssysteem. Studenten worden gestimuleerd om kritisch te zijn in het hoger onderwijs. Dat vind ik bijzonder én als student ook belangrijk.'

Wat zou beter kunnen?

'Ik maak me er zorgen over dat veel leerlingen niet zo gemakkelijk kunnen

doorstromen en er veel langer over doen om op de juiste plek terecht komen.

En dat ligt niet altijd aan henzelf. Het kan al beginnen met een te laag advies op de basisschool. Ook op andere momenten in de opleiding zijn er selectiemomenten die een barrière vormen voor studenten, waardoor je bijvoorbeeld niet die master kunt volgen die je zou willen.'

Wat is ervoor nodig om dat te bereiken?

'Het is belangrijk dat we leerlingen en studenten eerlijke kansen bieden in het onderwijssysteem. Sommigen staan bij het begin al met 1-0 achter en hebben nu eenmaal iets meer tijd nodig dan anderen. Dat moet je gelijktrekken. Ga dus niet uit van gelijke kansen maar van eerlijke kansen.'

Hoe zou het onderwijs van de toekomst eruit moeten zien?

'Het is mijn droom dat we echt het meest open en toegankelijke onderwijssysteem van de wereld hebben, waarin je achtergrond niet meer zo bepalend is voor de route die je volgt.'

Wanneer deze opzet gecombineerd wordt met de eerder genoemde intensievere begeleiding, stelt dit leerlingen en studenten in staat om hun talenten te ontdekken en gaandeweg weloverwogen keuzes te maken. Omdat ze eerder en daadwerkelijk kennismaken met beroepsgerichte én academische vorming. Omdat ze een portfolio opbouwen die past bij hun talenten. En omdat ze beter en breder worden begeleid bij hun loopbaanoriëntatie.⁵² Dat voorkomt vroege selectie, demotivatie, onnodige uitval en switchen.

Ons idee: stroomlijnen en wisselwerking in de fase van hoger onderwijs

Het hoger onderwijs leidt de professionals en kenniswerkers op die Nederland nodig heeft. Ook in de kwalificerende fase, zowel in de beroepsgerichte als in de academische stroom, blijven jongeren de wereld om zich heen verkennen met de vraag wat het beste bij hen past. Dat stelt ze in staat om onderbouwd een keuze te maken voor het al dan niet doorstromen naar hoger onderwijs. Studenten kunnen vanuit de academische stroom van de kwalificerende fase soepel doorstromen naar de bachelorfase van een universiteit (en later verder richting de masterfase en promotie). Vanuit zowel de beroepsgerichte als de academische stroom kunnen studenten soepel doorstromen naar de bachelorfase van een hogeschool of een associate degree-opleiding (en vervolgens verder richting de masterfase en het afronden van een derde cyclus). Uiteraard betreft het dan ook de keuze voor een specifieke studie; op basis van de portfolio's van de aspirant-studenten kan worden vastgesteld of zij zich in de kwalificerende fase daarvoor voldoende ontwikkeld hebben. Door opleidingen meer modulair op te bouwen, ontstaan bovendien mogelijkheden voor wisselstromen tussen hogescholen en universiteiten.⁵³ Dit bevordert de toegankelijkheid van het hoger onderwijs en zorgt ervoor dat studenten makkelijker en zonder vertraging een passende opleiding vinden.

Brede vorming, persoonlijke ontwikkeling en studenten wendbaar en weerbaar maken voor de arbeidsmarkt en samenleving van morgen, staan centraal. Om goed invulling te geven aan de drie functies van het onderwijs (socialisatie, persoonsvorming en kwalificatie), moeten we de inhoud en vorm van het onderwijs aanpassen aan veranderingen in de samenleving en de arbeidsmarkt. Digitalisering en globalisering zorgen er bijvoorbeeld voor dat kennis steeds sneller veroudert. Bovendien leven we in een informatiemaatschappij die om andere vaardigheden vraagt. Dat betekent dat opleidingen niet alleen specialistisch moeten zijn maar ook breder. Door nauwer samen te werken met het toeleverend onderwijs, onder meer door te investeren in snuffelstages, LOB en wetenschapsknooppunten, kunnen studenten hun nieuwsgierigheid volgen en onderzoekende, lerende, ondernemende en samenwerkende vaardigheden ontwikkelen. Mede vanwege de steeds complexere maatschappelijke vraagstukken, is interdisciplinariteit kenmerkend voor steeds meer

vervolgstudies. Hierin komt ook meer aandacht voor bijvoorbeeld probleemoplossend vermogen en interpersoonlijke en digitale vaardigheden. Door in te blijven zetten op zorgvuldige internationalisering, kunnen we onze studenten goed voorbereiden op leven en werken in een internationale context.

De steeds grotere diversiteit van studenten vereist bovendien flexibilisering van studies in het hoger onderwijs: in vorm, tijd, tempo en plaats. Flexibilisering dient hand in hand te gaan met intensievere begeleiding en ondersteuning van studenten. Alleen dan stelt het alle studenten die dat willen daadwerkelijk in staat meer regie te nemen over hun eigen onderwijsprogramma. De mogelijkheden van digitalisering worden meer en beter benut in (de flexibilisering van) het onderwijs, bijvoorbeeld door een verdere uitbouw van initiatieven als het Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT van VH, VSNU en SURF.⁵⁴ Deze veranderingen zijn essentieel om ervoor te zorgen dat ons publiek bekostigde onderwijs competitief en aantrekkelijk blijft, ook om daar later als alumnus weer naar terug te keren voor een inspirerende vorm van certificaat- of modulegerichte scholing.

3.3 Leven lang ontwikkelen is vanzelfsprekend: naar een brede, sterke leercultuur

Onze doelen

- Een brede, sterke leercultuur: leven lang ontwikkelen is vanzelfsprekend.
- Duurzame inzetbaarheid.

Ons idee: een leercultuur voor alle leeftijden

De onderwijssector wil een doorbraak realiseren in leven lang ontwikkelen. Nederland is een open economie, een maakindustrie, diensteneconomie én een kenniseconomie. Onze welvaart hangt af van de productiviteit en kwaliteit van ons menselijk kapitaal. Investeren in duurzame inzetbaarheid van onze mensen geeft de doorslag voor het behouden en uitbouwen van onze welvaart en welzijn. Technologische ontwikkelingen en globalisering zorgen voor continue, soms radicale veranderingen in de aard van werk. Dat vraagt van mensen dat zij zich voortdurend blijven ontwikkelen en scholen om op de arbeidsmarkt inzetbaar te zijn. Maar ook vraagt het van onze samenleving dat we arrangementen ontwikkelen die mensen daarbij helpen. Een goed opgeleide, wendbare en weerbare beroepsbevolking kan alleen bestaan als permanent leren, jezelf een leven lang ontwikkelen vanzelfsprekend zijn. Van die vanzelfsprekendheid is nu nog geen sprake: het ontbreekt in Nederland aan een brede, sterke leercultuur. Dat vereist dat we anders gaan denken over leren en ontwikkelen; dat we kinderen al jong duidelijk maken dat leren en ontwikkelen

nooit 'af' is. Dat leren niet alleen op school maar ook in werk plaatsvindt. Dat werk zal blijven veranderen als gevolg van nieuwe inzichten en van onderzoek, dat steeds meer en steeds sterker verbonden zal zijn met de beroepspraktijk. Leren, werken en onderzoeken zijn zo in een nauwe onderlinge verbondenheid de pijlers onder het vakmanschap en de kennispositie die we koesteren als fundament van ons menselijk kapitaal.

Voor een brede, sterke leercultuur moeten leren, werken en onderzoeken veel dichterbij elkaar worden gebracht in nieuwe arrangementen. De overheid komt een bijzondere rol toe om een sterke leercultuur te stimuleren, vooral bij beroepsgroepen en bedrijven waar dat moeilijk van de grond komt. Vanwege het grote maatschappelijke belang ligt er een bijzondere publieke verantwoordelijkheid in toegankelijkheid van informatie, zodat iedereen eenvoudig heldere en betrouwbare informatie kan vinden over baankansen en formeel leren, ongeacht opleidingsniveau en leeftijd. Het publieke, diplomagerichte onderwijs moet ook open staan voor volwassenen. Zij kunnen, nee moeten blijven leren om mee te blijven doen. Dat geldt voor mensen die (weer) willen leren rekenen, lezen en schrijven, digitaal vaardig worden of inburgeren, of alsnog een diploma willen halen. En dat geldt ook voor iedereen die al een opleiding – ongeacht welk NLQF-niveau – heeft afgerond en aan zijn inzetbaarheid en loopbaan wil werken. Bijvoorbeeld door zich her-, bij- en om te scholen en installateur, docent, verpleegkundige of game-ontwerper te worden. Het middelbaar beroepsonderwijs, de hogescholen en de universiteiten werken op regionaal niveau met elkaar samen om aan de behoeften van de regionale arbeidsmarkt tegemoet te komen. Zo plukt de hele samenleving de vruchten van een sterke en brede leercultuur waarin mensen zich een leven lang kunnen ontwikkelen. Leven lang ontwikkelen voor alle volwassenen (ongeacht hun vooropleiding) is van groot belang voor de Nederlandse samenleving.

We staan voor de taak om naast de rechten op een bekostigde opleiding tot en met NLQF-niveau 7 (master), een publiek stelsel van leven lang ontwikkelen onderwijs uit te bouwen in aanvulling op de bestaande onderwijsleerlijnen in het initieel onderwijs. Het initiatief ligt bij bedrijven en werkenden zelf, maar de overheid speelt een essentiële rol. De publieke infrastructuur van het onderwijs is er uitermate geschikt voor. Onderdeel van onze visie op de toekomst van leren en werken in Nederland is namelijk het realiseren van een sterke leercultuur op alle niveaus om duurzame inzetbaarheid te bereiken voor alle volwassenen, ongeacht hun vooropleiding. Dit vraagt daarom naast regulering ook om aanvullende publieke bekostiging voor alle onderwijsniveaus. Bijvoorbeeld met nieuwe instrumenten als het STAP-budget of leerrechten. Hiervoor is een extra publieke structurele investering noodzakelijk voor alle onderwijsniveaus. Zo worden alle volwassenen op latere leeftijd in staat gesteld nog een (extra) certificaat of module te halen om duurzaam inzetbaar te zijn op de arbeidsmarkt. Erkende aanbieders in het publiek onderwijs bieden daartoe maatwerkscholing aan met civiele waarde. De onderwijssectoren zetten zich daarbij gezamenlijk in voor nieuwe samenwerkingsvormen tussen kennisinstellingen, bedrijfsleven, overheid, sociale partners en maatschappelijke organisaties.

3.4 Onderwijsprofessionals: naar aantrekkelijker werk in een samenwerkende sector

Onze doelen

- Onderwijs is een aantrekkelijke sector om in te werken: de beste mensen in de school.
- Samen opleiden en professionaliseren in een doorlopende ontwikkelijn wordt de norm, waarbij lerarenopleidingen en scholen stevig met elkaar samenwerken.
- Het versterken van strategisch personeelsbeleid in professionele schoolorganisaties: meer samenhang in de ontwikkeling van onderwijs-, organisatie- en personeelsontwikkeling.
- Meer ontwikkeltijd en professionele ruimte voor leraren en docenten.
- Het beproeven van manieren om onderwijs anders te organiseren.
- Professioneel schoolleiderschap en onderwijsbestuur worden verder versterkt.

Ons idee: aantrekkelijker werken in een professionele, samenwerkende sector

Onderwijs wordt gemaakt door onderwijsprofessionals: ondersteunend personeel, leraren, docenten, schoolleiders en bestuurders. Professionele en goed opgeleide kinderopvang-

Bart Abbink:

'Je kunt nooit genoeg investeren in het onderwijs'

'Ik ben Bart Abbink en woon in Den Haag. Ik ben vader van drie kinderen, waarvan twee op de basisschool en een op de middelbare school. Daarnaast ben ik als zelfstandige werkzaam in de ICT'

Wat vindt u goed aan het Nederlandse onderwijsstelsel?

'Als ik naar de scholen kijk waar mijn kinderen les krijgen, dan kan ik niet anders dan constateren dat ons onderwijsstelsel al heel goed in elkaar zit. Een stuk beter dan vroeger, spreek ik uit ervaring. Vroeger had je alleen klassikaal les, zonder differentiaties. Nu zie je dat we voor verschillende leerlingen verschillende niveaus onderwijs kunnen aanbieden. En dat vind ik een goede zaak.'

Wat zou beter kunnen?

'Ik vind dat er voornamelijk op de basisschool vrij weinig aandacht is voor ICT. We kunnen kinderen niet jong genoeg in aanraking brengen met technologie, want je ziet dat technologische vaardigheden in heel veel functies steeds belangrijker worden.'

Wat is ervoor nodig om dat te bereiken?

'Meer maatwerk, in ICT of in iets anders, betekent nog meer druk op leraren en kost geld. Maar ik denk dat je nooit genoeg in het onderwijs kunt investeren.'

Hoe zou het onderwijs van de toekomst eruit moeten zien?

'Ik droom er nog weleens van om zelf leraar te worden. Tot nu toe is dat slechts een droom, maar wie weet geef ik in de toekomst wel wiskunde. Maar ik zou het sowieso fantastisch vinden als meer mensen uit het bedrijfsleven en vrijwilligers zich inzetten voor het onderwijs.'

en onderwijsprofessionals zijn noodzakelijk om de uitdagingen waar we voor staan aan te kunnen. Voor de toekomst van Nederland heeft het onderwijs de beste mensen nodig. Mensen die werken in het onderwijs het mooiste beroep vinden dat er is. Die worden gewaardeerd voor wat ze doen, voldoende professionele ruimte hebben, zich als professional kunnen blijven ontwikkelen en een marktconform salaris verdienen.

Samen opleiden en professionaliseren

Voor het realiseren van onze ambities, is het in de eerste plaats cruciaal dat personeelstekorten in het onderwijs worden teruggedrongen: er zijn meer en beter opgeleide leraren nodig. Daarbij wordt ook gestreefd naar meer academisch gevormde of masteropgeleide docenten. De koers die we nastreven als het gaat om onderwijsontwikkeling, vraagt in de tweede plaats om een herijkte visie op het opleiden van leraren, waarbij samenwerking centraal staat. Samen opleiden en professionaliseren in een doorlopende ontwikkellijn wordt daarbij de norm. Dat moet gebeuren in regionale consortia en partnerschappen waarin schoolbesturen en scholen, beroepsgerichte en academische (leraren)opleidingen samenwerken. Door samen te werken kunnen we meer onderwijsprofessionals beter opleiden. Met onder meer betere begeleidingsprogramma's voor startende leraren, maken we de overgang van lerarenopleiding naar onderwijspraktijk soepeler zodat startende leraren het beroep niet al snel weer verlaten. Binnen de consortia en partnerschappen kunnen leraren zich professioneel blijven ontwikkelen. Het vertrekpunt daarbij is dat een bevoegdheid geen eindpunt is, maar een markeringspunt in de ontwikkeling van de leraar als professional. Dit neemt niet weg dat we hoge eisen blijven stellen: daar doen we geen concessies aan.

De hiervoor benoemde verbrede basisvoorziening en de ontwikkelingen op de grensvlakken van sectoren die leiden tot vloeierder overgangen, vergen een vernieuwing van de opleidingen voor pedagogisch medewerkers, leraren en andere professionals in het onderwijs. Hetzelfde geldt voor de grotere aandacht voor de beroepsgerichte varianten en didactiek voor een leven lang ontwikkelen. Al deze ontwikkelingen vragen vernieuwing van het onderwijs, nieuwe rollen van en ontwikkelrichtingen voor professionals in het onderwijs, en om multidisciplinaire en vaak ook interprofessionele samenwerking in netwerken. Dit kan niet zonder hierbij passende aanpassingen in de lerarenopleidingen, die al deze ontwikkelingen mede vorm zullen geven.

De lerarenopleidingen flexibiliseren daarnaast hun aanbod en werken daarbij nauw samen met besturen en scholen, zodat het gemakkelijker wordt om werken en leren te combineren. En zodat leren op de opleiding en op de werkplek vloeiend op elkaar aansluiten (volgens het model van samen opleiden).⁵⁵ Besturen en scholen spannen zich daarbij in om hun strategisch personeelsbeleid (HRM) te versterken en op deze ontwikkelingen af te

stemmen. We benutten de mogelijkheden van een herijkte en toekomstbestendig bevoegdhedenstelsel om voortdurende professionele ontwikkeling te stimuleren (samen professionaliseren). Zo wordt het voor grotere groepen met uiteenlopende vooropleidingen, of met werkervaring elders, aantrekkelijker om voor het onderwijs te kiezen. In dat kader breiden we ook het aanbod van vakinhoudelijke en pedagogisch-didactische scholing uit. We maken deze scholing zo veel mogelijk modulair en bieden onderdelen ook online aan, zodat deze nieuwe leraren hun opleiding beter kunnen combineren met een baan. Vanzelfsprekend erkennen we elders verworven competenties: maatwerk is zo veel mogelijk de norm. Flexibele opleidingsroutes maken het mogelijk om zowel via het beroepsonderwijs als het academisch onderwijs (modulair) leraar of docent te worden, bijvoorbeeld als zij-instromer.

Het is daarnaast belangrijk om bij het opleiden en de professionele ontwikkeling meer aandacht te besteden aan loopbaanmogelijkheden en ontwikkelrichtingen in het lerarenberoep. Het beroepsbeeld van de leraar ontwikkelt zich: de kern van het beroep is en blijft het lesgeven aan leerlingen. Tegelijkertijd vervullen leraren in toenemende mate ook andere rollen, zoals die van zorgcoördinator, studentbegeleider, (praktijk)onderzoeker of ontwikkelaar van onderwijs. Of ze maken verbinding met een werkveld en werken daar ook in.⁵⁶ Wij sluiten aan bij de verkenning van een aantal beloftevolle denkrichtingen voor een eigentijdse kijk op leraarschap, die de Onderwijsraad schetst in het rapport 'Ruim baan voor leraren'.⁵⁷

Professionele schoolorganisaties in verbinding

Verbeteringen in de opleiding van onderwijsprofessionals alleen zijn niet genoeg. We willen een flinke slag slaan door het ontwikkelen van onderwijs, onderwijsprofessionals en onderwijsorganisaties beter met elkaar te verbinden.

Voor de toekomst van Nederland heeft het onderwijs de beste mensen nodig.

Om werken in het onderwijs aantrekkelijker te maken, is het aanpakken van de hoge werkdruk cruciaal. Er moet meer ruimte komen voor leraren en docenten. In dat licht streven we naar een betere verhouding tussen lestijd en ontwikkeltijd, waarbij leraren (teams) meer tijd hebben om, naast lesgeven, invulling te geven aan de verschillende aspecten van het leraarschap, bijvoorbeeld aan de ontwikkeling en voorbereiding van hun onderwijs en aan hun eigen professionele ontwikkeling.⁵⁸ Universiteiten werken de komende jaren onder meer aan een verandering in de manier van erkennen en waarderen, zodat docenten voldoende ruimte krijgen en gewaardeerd worden voor het geven en vernieuwen van onderwijs.⁵⁹

Leraren werken samen binnen teams, doen aan intervisie en maken samen met de schoolleiding deel uit van scholen die zich ontwikkelen als professionele organisaties. Wij zien de verdere versterking van strategisch personeelsbeleid (HRM) als een kernopgave voor schoolbesturen.⁶⁰ Les- en onderwijsontwikkeling en de ontwikkeling van scholen als professionele, lerende organisaties vereisen bovendien (meer) ruimte om het onderwijs anders te organiseren, bijvoorbeeld door het beproeven van een andere curriculumopbouw of door de inzet van andere onderwijsconcepten, leermethoden of schooltijden.

Goed leiderschap en goed bestuur tot slot zijn randvoorwaarden voor goed onderwijs. Schoolleiders en onderwijsbestuurders hebben een taak om te sturen en te dienen, om te verbinden en te ondersteunen, om de regie te nemen en professionals ruimte te geven. Daar is strategisch en onderwijskundig leiderschap voor nodig: ook schoolleiders en bestuurders blijven zich een leven lang ontwikkelen. We vinden het essentieel om te investeren in de kwaliteit en de strategische rol en positie van schoolleiders en in de (verdere) professionele ontwikkeling van zowel schoolleiders als onderwijsbestuurders.⁶¹

3.5 Onderzoek en innovatie van wereldniveau

Onze doelen

- Samen innoveren en onderzoeken: er wordt meer en gelijkwaardig samengewerkt tussen onderwijs, onderzoek en andere relevante partijen: kennis uit onderzoek is voor het onderwijs toegankelijk, toepasbaar en betrouwbaar.
- De onderwijssector geeft zelf het goede voorbeeld als lerend ecosysteem.
- Het Nederlandse onderzoek behoort tot de wereldtop en vormt daarmee een sterke basis voor de Nederlandse kennissamenleving en het onderwijs.
- Nederland is het meest innovatieve land van Europa.

Ons idee om intensief met elkaar te werken aan innovatie

Onderwijs, onderzoek en innovatie zijn nauw verbonden activiteiten waarin kennis circuleert en (daardoor) groeit. Fundamenteel en praktijkgericht onderzoek van het hoogste niveau vinden hun weg naar het onderwijs en innovatieve toepassingen in de praktijk. Andersom leiden vragen en inzichten uit de praktijk naar onderzoek en onderwijs. Niet alleen kennis maakt onze samenleving sterk, maar ook een diep en breed ontwikkeld vermogen om te ontdekken, met onzekerheden om te gaan, nieuwsgierig te zijn en te onderzoeken.

Het versterken van onderwijsinnovatie vraagt om een onderzoeks- en kennisinfrastructuur met 'slimme verbindingen' waarin onderzoek en ontwikkeling vanzelfsprekend zijn.⁶² Een cultuur van *evidence informed* werken, evalueren en innoveren hoort daarbij. Leraren trekken daarbij bijvoorbeeld op met onderzoekers van hogescholen en universiteiten. Zij kunnen sneller leren en innoveren als we die samenwerking intensiveren. Zo kunnen we nieuwe technologieën en methoden in het onderwijs effectief inzetten. En kunnen we meer maatwerk bieden, individuele leerroutes ondersteunen en verschillen in onderwijskansen terugdringen. En zo kunnen we ook stimuleren dat scholen zich ontwikkelen als professionele organisaties waarin een leven lang ontwikkelen vanzelfsprekend is.

Om als Nederland het meest innovatieve land van Europa te worden, moeten we fundamenteel, toegepast en praktijkgericht onderzoek van wereldniveau hebben. We zetten in op een succesvolle combinatie van enerzijds vrij en ongebonden onderzoek en anderzijds thematisch, missiegedreven onderzoek, bijvoorbeeld op het gebied van de energietransitie, veiligheid of gezond leven. Het praktijkgericht onderzoek aan hogescholen wordt verder ontwikkeld met een derde cyclus na de master.

Samenwerking is cruciaal: in de regio, nationaal en internationaal. Beroepsonderwijs, hogescholen, universiteiten, bedrijfsleven en overheden werken niet alleen nauw met elkaar samen in science parks, campussen, maar ook virtueel. Door slimme verbindingen worden onderwijs, onderzoek en innovatie de motor voor het oplossen van maatschappelijke uitdagingen en het vergroten van onze verdienkracht. *Open science* en *citizen science* zorgen voor ontsluiting en wisselwerking tussen kennis en samenleving. De bijdrage van wetenschappers aan open science, teamwerk, hun maatschappelijke impact en aan onderwijs wordt ruimer gewaardeerd.⁶³ En we zetten ons met financiers, bedrijfsleven en overheid in om het snelst groeiende start-up ecosysteem van Europa te worden.

4 Wie doet wat?

Het Nederlandse onderwijs staat voor grote opgaven. Met de hiervoor gepresenteerde ankerpunten hebben wij de koerswijziging beschreven die noodzakelijk is om deze opgaven te realiseren.

De problemen in het onderwijssysteem hebben ook betrekking op onszelf: wij maken deel uit van datzelfde onderwijssysteem. Daarom vragen de gewenste aanpassingen in de eerste plaats actie van onszelf: de sectoren en organisaties daarbinnen die willen samenwerken en lastige keuzes moeten maken. Wat staat onszelf te doen, wat zien wij als opdracht aan onszelf? We zien de volgende opdrachten voor onszelf weggelegd.

De hoogste prioriteit bepaalt ons handelen

Onderwijs is er om de ontwikkeling van mensen en de maatschappij zo goed mogelijk te ondersteunen. De prioriteit ligt bij

talentontwikkeling van leerlingen, studenten en alumni, met oog voor publieke belangen. Organisaties, regels en systemen zijn er om dat doel te dienen.

Krachten bundelen

Van spelenderwijs ontdekken voor jonge kinderen tot werkend leren voor volwassenen: het héle onderwijs moet de krachten bundelen. Zodat leerlingen en ouders iets te kiezen hebben en houden. Zodat studenten een beroepsopleiding kunnen kiezen die bij hen past. En zodat het onderwijs moderne, vaak dure faciliteiten (machines en technologie) zo goed mogelijk benut. Dat vraagt om

(regionale) samenwerking door onderwijsbesturen, tussen lerarenopleidingen en scholen, en om samenwerking met overheden, bedrijven en maatschappelijke instellingen.

Ruimte beter benutten

Onderwijsinstellingen hebben veel ruimte om eigen keuzes te maken bij het verwezenlijken van hun maatschappelijke opdracht. Instellingen moeten die ruimte beter benutten. Het onderwijs zelf is als eerste aan zet om beter gebruik te maken van beschikbare kennis, ervaringen en lessen van experimenten.⁶⁴

Goed werkgeverschap

Werken voor de publieke zaak verdient opnieuw alle aandacht. De waarde van werken in de publieke sector holt uit als het aantal zzp'ers blijft groeien en publieke middelen naar private partijen vloeien om tekorten op te lossen. Werkgevers dringen het aantal onderwijsprofessionals dat via uitzendbureaus werkzaam is in het onderwijs terug. Het onderwijs moet goed werkgeverschap tonen. Door meer onderwijsprofessionals in vaste dienst te nemen, werk te maken van goed strategisch personeelsbeleid (HRM) en te investeren in een leven lang ontwikkelen.

Publieke verantwoording

Onderwijsinstellingen hebben een publieke opdracht, ontvangen publieke middelen en voeren publieke taken uit. Instellingen moeten beter duidelijk maken hoe ze publieke middelen inzetten, waarom, en met welke effecten.⁶⁵

Wat het onderwijs nodig heeft van de politiek

De voorgestelde koersaanpassing vraagt zeker ook iets van de politiek. Commitment, bekostiging en beleid voor de lange termijn zijn noodzakelijk. Want richting bepalen voor het onderwijs van de toekomst doe je voor volgende generaties en niet voor één volgend kabinet.

Visie voor de lange termijn

Visie voor de lange termijn op onderwijs, ontwikkeling en innovatie is nodig, met een breed maatschappelijk draagvlak en breed gedragen politiek commitment. Voor de komende kabinetperiode en de komende decennia.

Bekostiging

Bekostiging voor de lange termijn die adequaat, voorspelbaar en structureel is. Om de noodzakelijke omslag te maken is de zekerheid van een structurele investeringsagenda nodig. Gezien de omvangrijke opgave en de in dit document geschetste ankerpunten is – over meer dan één kabinetperiode – een structurele miljardeninvestering in het onderwijs noodzakelijk. Alleen dan kunnen we daadwerkelijk eerder beginnen, langer

doorgaan, onnodige barrières weghalen, werken in het onderwijs aantrekkelijk houden en zo alle talenten van leerlingen en studenten de kans geven om tot wasdom te komen.

Beleid voor de lange termijn

Ad-hocmaatregelen en tijdelijke, losse pilots en subsidieregelingen leiden meer af dan dat ze opleveren. Er zijn broedplaatsen nodig van, voor en door het onderwijs. Voorzien van goede begeleiding en onderzoek, in samenwerking met relevante bedrijven en instellingen, ten dienste van beter onderwijs. Als die broedplaatsen falen, wijzen ze de weg naar betere oplossingen; bij succes zijn het de voorlopers van nieuwe praktijken.

Meer samenhang in beleid en wetgeving

Laat onderwijssectoren beter op elkaar aansluiten, bijvoorbeeld met één Wet op het funderend onderwijs. En om verkokering en versplintering het hoofd te bieden in de afstemming tussen onderwijs, werk, sociale zekerheid, zorg en welzijn (onder andere de Participatiewet, Jeugdwet, Wet maatschappelijke ontwikkeling, Wet langdurige Zorg, Passend onderwijs).

Reduceren van complexiteit

In een wereld die steeds complexer wordt, moet beleid niet onnodig nog meer complexiteit toevoegen. Liever een paar harde afspraken die voor iedereen gelden, dan een oerwoud aan uitzonderingen en een lappendeken aan speciale bepalingen.

Want richting bepalen voor het onderwijs van de toekomst doe je voor volgende generaties en niet voor één volgend kabinet.

Simona Scarpa:

'Geef leerlingen meer vrijheid om eigen onderwijs vorm te geven'

Ik ben Simona Scarpa en ik zit in 6 vwo in Nijmegen. Ik vind het leuk om actief te zijn in het onderwijs, ik zit bijvoorbeeld in de medezeggenschapsraad en de leerlingenraad.

Wat vindt u goed aan het Nederlandse onderwijssysteem?

'Ik vind het goed dat het Nederlands onderwijsstelsel zo toegankelijk is; iedereen kan naar school. En dat het relatief goedkoop is, zeker als je het vergelijkt met andere landen. Dat maakt het onderwijs erg aantrekkelijk.'

Wat zou beter kunnen?

'De toetscultuur vind ik te veel overheersen. Daardoor zijn leerlingen erg gefocust op leren voor een goed cijfer en niet op wat ze echt willen leren of willen weten. Dat heeft weer invloed op hun motivatie en dat is jammer!'

Wat is ervoor nodig om dat te bereiken?

'Ik denk dat het zou helpen als leerlingen meer persoonlijke aandacht krijgen en meer vrijheid om zelf te kunnen kiezen en vorm te geven aan het onderwijs dat ze nodig hebben. Dat ze bijvoorbeeld meer de route en de vakken kunnen bepalen die ze willen volgen.'

Hoe zou het onderwijs van de toekomst eruit moeten zien?

'Dat leerlingen ontdekken wat ze leuk vinden, gemotiveerd zijn om te leren en kansen krijgen, zodat ze goed voorbereid zijn op de toekomst.'

5

Tot slot:

uitnodiging tot dialoog

De constatering dat er in het Nederlandse onderwijs veel goed gaat, vormt het vertrekpunt voor dit discussiestuk. Voor de toekomst is dat niet voldoende. Leerlingen, studenten, onderwijsprofessionals en schoolorganisaties ervaren dagelijks de beperkende kanten van het huidige onderwijssysteem. Diverse ontwikkelingen baren ons grote zorgen. De belangrijke waarde(n) waar we als onderwijs voor staan, realiseren we in onvoldoende mate. En eigenlijk is dat ook niet zo gek: de basisstructuur van het huidige onderwijsstelsel is inmiddels vijftig jaar oud en past steeds minder bij de ontwikkelingen in het onderwijs, de samenleving, de arbeidsmarkt en de economie. De rek is uit het systeem.

Dat is waarom we groot onderhoud aan het huidige onderwijssysteem bepleiten. Dat moet leiden tot onderwijs waarin we eerder beginnen, langer doorgaan, onnodige barrières weghalen en alle talenten van leerlingen en studenten de kans geven om tot wasdom te komen. Anders denken is dringend noodzakelijk om de optimale ontwikkeling van kinderen, leerlingen en studenten en sociale cohesie centraal te stellen, en om voldoende mensen te motiveren voor werken in het onderwijs. Dat is wat we voor ogen hebben.

De stip op de horizon die we in dit document hebben verwoord, vereist dat we loskomen van de huidige (institutionele) situatie. Wie te veel blijft redeneren vanuit 'hoe het nu is', zal vooral constateren dat er belemmeringen zijn. Met dit stuk willen we daar iets tegenover zetten: als we meer gaan redeneren vanuit de stip die we willen bereiken, dan vergroten we de kans dat we in de buurt van die stip uitkomen.

Daarbij is het belangrijk om een onderscheid te maken tussen waar we willen uitkomen (niet denken vanuit het bestaande) en hoe we er willen komen (wel denken vanuit het bestaande). Een aantal aanpassingen in het systeem en veranderingen in het onderwijs lijken onvermijdelijk. Over hoe en wat er precies moet veranderen, willen we de komende maanden een brede dialoog voeren met iedereen die het onderwijs een warm hart toedraagt. Een koers voor de toekomst en een route voor de lange termijn moeten immers op een breed draagvlak kunnen rekenen. Van alle betrokkenen in het onderwijs: zonder commitment van leerlingen,

studenten, leraren, ondersteuners en schoolleiders gebeurt er niets. Van maatschappelijke partners: zonder ouders, instellingen en bedrijven gaat het evenmin. En van de politiek: zonder steun, geld en wetgeving gaat het niet lukken de impasse te doorbreken.

Het is van groot belang dat wij onbevangen met elkaar en met anderen over koers en ankerpunten spreken. Dat we in het licht van de geschetste problematiek nadenken over het belang van de kinderen van de toekomst. Dat we ons niet laten leiden door de huidige indelingen en de institutionele vormgeving in de huidige scholen en schoolgebouwen. Natuurlijk zullen daarin lange overgangperiodes nodig zijn, zal de situatie per regio heel verschillend kunnen zijn en moeten we oog hebben voor de risico's waarmee de veranderingen gepaard gaan.

Maar we moeten ons realiseren dat de tijd dringt. Politieke partijen denken in deze periode na over hun verkiezingsprogramma voor de Tweede Kamerverkiezingen in 2021. Als de urgentie van veranderen het regeerakkoord niet haalt, verliezen we weer vier jaar. Vier jaar waarin de problematiek enkel groter wordt en er talent verloren gaat. Dus laat de dialoog vandaag beginnen.

Als de urgentie van veranderen het regeerakkoord niet haalt, verliezen we weer vier jaar. Dus laat de dialoog vandaag beginnen.

Heleen Geerts:

‘Laten we ecosystemen bouwen waarin we ons hele leven kunnen leren’

Ik ben Heleen Geerts, docent Ondernemerschap en Retail Management aan De Haagse Hogeschool. Daarnaast werk ik als docentonderzoeker voor de onderzoeksgroep Innovation Networks, ook van De Haagse Hogeschool. Deze groep ontwikkelt expertise en tools die organisaties handvatten geven om te kunnen innoveren in netwerken. Daarmee opereren we op het snijvlak van onderwijs, onderzoek en de praktijk.

Wat vindt u goed aan het Nederlandse onderwijsstelsel?

‘Ik vind het goed dat onderwijs verplicht is en voor iedereen toegankelijk. Laten we dat koesteren.’

Wat zou beter kunnen?

‘Wij werken in ons onderwijs samen met het mbo, bedrijven en instellingen uit vele sectoren en andere hogescholen, nationaal en internationaal, gericht op maatschappelijke vraagstukken. Maar het

onderwijs is nu opgebouwd uit losstaande onderwijsinstellingen en niveaus. Deze zouden veel meer met elkaar verbonden kunnen zijn. Daarvoor moet het onderwijs continu ontworpen en meer zichtbaar worden door een ieder die daarbij betrokken is.

Tegelijkertijd zie ik dat het stelsel dat wij in de loop der jaren hebben opgebouwd veelal gedomineerd wordt door bijvoorbeeld kwaliteitseisen, (verouderde) organisatiestructuren en processen. Dit beperkt ons nogal eens om duurzaam innoverend en inhoudelijk bezig te zijn met ons onderwijs op langere en korte termijn.’

Wat is ervoor nodig om dat te bereiken?

‘Laten we ecosystemen bouwen waarin we gedurende ons hele leven kunnen blijven leren. Zo kun je in verschillende fasen van je leven iets doen wat bij jou past. Hierbij is het belangrijk dat praktijk

en theorie, onderzoek en onderwijs, online- en offline verbonden zijn. Leren is een van de pilaren van de maatschappij. Om maatschappelijke vraagstukken met elkaar aan te gaan, moeten we samen, met een onderzoekende houding, leren en is een multidisciplinaire aanpak vereist. Ook mijn rol als docent verandert. Ik ben niet de alleswetende. Ik faciliteer en stimuleer een gezamenlijk leerproces.’

Hoe zou het onderwijs van de toekomst eruit moeten zien?

‘Docent zijn, vind ik een eervol beroep. Wij vormen de toekomst van ons land! Mijn droombeeld is dat we flexibel onderwijs maken, waarbij het gaat om de leerervaring en niet om de controle ervan. Leren doen we niet alleen binnen een gebouw. Ik leer van jou, jij leert van mij, we leren overal. Ik wil graag dat onderwijs een leven lang ontwikkelen stimuleert. Onderwijs moet echt voor iedereen toegankelijk en interessant zijn en blijven.’

Verwijzingen

- 1 OECD (2016). *Foundations for the future*. The Netherlands. Paris: OECD
- 2 OECD (2019). *Benchmarking Higher Education System Performance: The Netherlands*. Paris: OECD
- 3 Onderwijsraad (2019). *Doorgeschoten differentiatie in het onderwijsstelsel*. Den Haag: Onderwijsraad
- 4 Programme for International Student Assessment (PISA) uit 2018 (publicatie: december 2019), geraadpleegd op <https://www.rijksoverheid.nl/ministeries/ministerie-van-onderwijs-cultuur-en-wetenschap/documenten/kamerstukken/2019/12/03/resultaten-pisa-2018-in-vogelvlucht>
- 5 OECD (2016). *Foundations for the Future*. Reviews of National Policies for Education. The Netherlands. Paris: OECD. Inspectie van het Onderwijs (2019). *Motivatatie om te leren*. Motiverende kenmerken van het Voortgezet Onderwijs. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- 6 Bijv. CPB (2016), *Kansrijk onderwijsbeleid*. Den Haag: Centraal Planbureau, onder meer p. 36-37
- 7 Bijv. Dijkstra, A. B. (2012). *Sociale opbrengsten van onderwijs*. (Oratiereeks). Amsterdam: Vossiuspers UvA
- 7 WRR (2013). *Naar een lerende economie*. Den Haag: WRR
- 8 OECD (2019). *Education at a Glance 2019: OECD Indicators*, OECD Publishing, Paris (zie tabel C1.3)
- 9 Adviescommissie Bekostiging Hoger Onderwijs en Onderzoek (2019), *Wissels om. Naar een transparante en evenwichtige bekostiging en meer samenwerking in hoger onderwijs en onderzoek*, mei 2019 (p.33)
- 10 Wennekers, A., J. Boelhouwer, C. van Campen & J. Kullberg (2019). *De sociale staat van Nederland 2019*. Den Haag: SCP; Engbersen, G., E. Snel & M. Kremer (red.) (2017). *De val van de middenklasse? Het stabiele en kwetsbare midden*. Den Haag: WRR; Kremer, M., M. Bovens, E. Schrijvers & R. Went (2014). *Hoe ongelijk is Nederland? Een verkenning van de ontwikkeling en gevolgen van economische ongelijkheid*. Verkenning Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. Amsterdam: Amsterdam University Press; Bovens, M., P. Dekker & W. Tiemeijer (red.) (2014). *Gescheiden werelden? Een verkenning van sociaal-culturele tegenstellingen in Nederland*. Den Haag: SCP & WRR
- 11 Commissie regulering van werk (2019). *In wat voor land willen wij werken?* Discussienota van de Commissie regulering van werk over toekomstbestendig arbeidsrecht, sociale zekerheid en fiscaliteit. Commissie regulering van werk; Kremer, M., R. Went & A. Knottnerus (red.). (2017). *Voor de zekerheid. De toekomst van flexibel werkenden en de moderne organisatie van arbeid*. Den Haag: WRR
- 12 Mols, B. (2019). *Internationaal AI-Beleid. Domme data, slimme computers en wijze mensen*. Den Haag: WRR; Taskforce AI (2019). *Algoritmen die werken voor iedereen. Samen bouwen aan onze (digitale) toekomst met Artificiële Intelligentie*. Den Haag: Taskforce AI; Went, R., M. Kremer & A. Knottnerus (red.) (2015). *De robot de baas. De toekomst van werk in het tweede machinetijdperk*. Verkenning Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. Amsterdam: Amsterdam University Press
- 13 SER (2019). *Kansen pakken en risico's beheersen. Over de samenhang tussen de SDG's en IMVO*. Den Haag: SER; SER (2018). *Energietransitie en werkgelegenheid. Kansen voor een duurzame toekomst*. Den Haag: SER
- 14 CPB & PBL (2015). *Nederland in 2030 en 2050: twee referentiescenario's*. Den Haag: CPB/PBL
- 15 Times Higher Education (2019). World University Rankings 2020. Geraadpleegd op https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2020/world-ranking#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats;
- 16 SER (2019). *Samen werken aan taal. Een advies over laaggeletterdheid*. Den Haag: SER
- 17 Onderwijsraad & Raad voor Cultuur (2019). *Lees! Een oproep tot een leesoffensief*. Den Haag: Onderwijsraad & Raad voor Cultuur; Inspectie van het Onderwijs (2019). *De staat van het onderwijs 2018*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs; Programme for International Student Assessment (PISA) uit 2018 (publicatie: december 2019), <https://www.rijksoverheid.nl/ministeries/ministerie-van-onderwijs-cultuur-en-wetenschap/documenten/kamerstukken/2019/12/03/resultaten-pisa-2018-in-vogelvlucht>
- 18 Inspectie van het Onderwijs (2019). *De staat van het onderwijs 2018*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs
- 19 Hopgood, S. & F. van Leeuwen (2019). *On Education & Democracy. 25 Lessons from the teaching profession*. Brussels: Education International; Schuyt, C.J.M. (2006). *Steunberen van de samenleving*. Amsterdam: Amsterdam University Press
- 20 Munniksma, A., Dijkstra, A.B., Veen, I. Van der, Ledoux, G., Werfhorst, H. van de, Ten Dam, G. (2017). *Burgerschap in het voortgezet onderwijs. Nederland in vergelijkend perspectief*. Amsterdam: Amsterdam University Press
- 21 OECD (2013). *Education at a Glance*. Paris: OECD; OECD (2016). *Foundations for the future*. The Netherlands. Paris: OECD; Inspectie van het Onderwijs (2019). *Staat van het Onderwijs 2019*. De Meern: Inspectie van het Onderwijs
- 22 Onderwijsraad (2019). *Doorgeschoten differentiatie in het onderwijsstelsel*. Den Haag: Onderwijsraad
- 23 Onderwijsraad (2019). *Doorgeschoten differentiatie in het*

- onderwijsstelsel*. Den Haag: Onderwijsraad; Inspectie van het Onderwijs (2016). *Staat van het Onderwijs 2016*. De Meern: Inspectie van het Onderwijs; Bovens, M., P. Dekker & W. Tiemeijer (red.) (2014). *Gescheiden werelden? Een verkenning van sociaal-culturele tegenstellingen in Nederland*. Den Haag: SCP & WRR
- 24 Onderwijsraad (2019). *Doorgesloten differentiatie in het onderwijsstelsel*. Den Haag: Onderwijsraad; Bovens, M., P. Dekker & W. Tiemeijer (red.) (2014). *Gescheiden werelden? Een verkenning van sociaal-culturele tegenstellingen in Nederland*. Den Haag: SCP & WRR
- 25 Onderwijsraad (2015). *Een goede start voor het jonge kind*. Den Haag: Onderwijsraad; SER (2016). *Gelijk goed van start. Visie op het toekomstige stelsel van voorzieningen voor jonge kinderen*. Den Haag: SER OECD (2016). *Foundations for the future*. The Netherlands. Paris: OECD
- 26 Onderwijsraad (2019). *Doorgesloten differentiatie in het onderwijsstelsel*. Den Haag: Onderwijsraad; Inspectie van het Onderwijs (2016). *Staat van het Onderwijs 2016*. De Meern: Inspectie van het Onderwijs; Bovens, M., P. Dekker & W. Tiemeijer (red.) (2014). *Gescheiden werelden? Een verkenning van sociaal-culturele tegenstellingen in Nederland*. Den Haag: SCP & WRR
- 27 Inspectie van het Onderwijs (2016) *Staat van het Onderwijs 2016*. De Meern: Inspectie van het Onderwijs
- 28 Karsten, S. (2016). *De hoofdstroom in de Nederlandse onderwijsdelta. Een nuchtere balans van het mbo*. Antwerpen/ Apeldoorn: Garant
- 29 Karsten, S. (2016). *De hoofdstroom in de Nederlandse onderwijsdelta. Een nuchtere balans van het mbo*. Antwerpen/ Apeldoorn: Garant
- 30 Onderwijsraad (2015). *Herkenbaar vmbo met sterk vakmanschap*. Den Haag: Onderwijsraad; Westerhuis, A., Baay, P. & Neuvel, J. (2016). *De daling van de deelname aan de basisberoepsgerichte leerweg van het vmbo: passend in een internationale trend? 's-Hertogenbosch*: ECBO
- 31 www.onderwijsincijfers.nl
- 32 SER (2019). *Hoge verwachtingen. Kansen en belemmeringen voor jongeren in 2019*. Den Haag: SER; Coalitie Y (2019). *Jongerenmanifest*
- 33 Zie onder meer OCW (2019). *Houdbaar voor de toekomst. Strategische agenda hoger onderwijs en onderzoek*.
- 34 SER (2019). *Hoge verwachtingen. Kansen en belemmeringen voor jongeren in 2019*. Den Haag: SER; Coalitie Y (2019). *Jongerenmanifest*
- 35 Adriaens, H., Fontein, P., De Vos, K. (2018). *De toekomstige arbeidsmarkt voor onderwijspersoneel po, vo en mbo 2018-2028*. Tilburg: CentERdata
- 36 Cörvers, F., Mommès, A., Ploeg, S. Van der, Sapulete, S. (2017). *Status en imago van de leraar in de 21ste eeuw* (ROA reports No. 005). Maastricht: Research Centre for Education and the Labour Market
- 37 TNO (2019). *Werkdruk in het onderwijs*. Den Haag: TNO
- 38 OECD (2019). *TALIS 2018 Results* (Volume 1): Teachers and school leaders as lifelong learners. Paris: OECD
- 39 OECD (2017). *Skills Strategy Diagnostic Report: The Netherlands*. Parijs: OECD
- 40 SER (2014). *Leren en ontwikkelen tijdens de loopbaan. Een richtinggevend advies*. Den Haag: Onderwijsraad (2016). *Vakmanschap voortdurend in beweging*. Den Haag: Onderwijsraad; SER; Maslowski, R. (2019). *Grenzen aan een leven lang leren*. Den Haag: SCP; VSNU (2019). *Kennis voor onze toekomst*. Den Haag: VSNU
- 41 Bijvoorbeeld: centra voor innovatief vakmanschap in het mbo; centers of expertise in het hbo; Nationale Wetenschapsagenda voor onderzoek
- 42 Lieshout, P. van (2015). *Naar een innovatie-infrastructuur voor het VO. Notitie in opdracht van Schoolinfo*; Meer, M. van der (2015). *Het MBO naar 2025: twee verhaallijnen*. Woerden: MBO Raad; Turkenburg, M. & R. Vogels (2017). *Beroep op het mbo. Betrokkenen over de responsiviteit van het middelbaar beroepsonderwijs*. Den Haag: SCP; VH (2019). *Professionals voor morgen. Strategische agenda Vereniging Hogescholen 2019 – 2023*. Den Haag: VH; AWTI (2019). *Het stelsel op scherp gezet. Naar een toekomstbestendig hoger onderwijs en onderzoek*. Den Haag: AWTI
PO-Raad, VO-raad, MBO Raad, VH & VSNU (2019). *Lerend onderwijs voor een lerend Nederland. Ontwikkelagenda voor een versterkte kennisinfrastructuur voor het onderwijs*. Utrecht
- 43 Cörvers, F., Mommès, A., Ploeg, S. Van der, Sapulete, S. (2017). *Status en imago van de leraar in de 21ste eeuw* (ROA reports No. 005). Maastricht: Research Centre for Education and the Labour Market; VSNU, NFU, KNAW, NWO & ZonMw (2019). *Ruimte voor ieders talent: naar een nieuwe balans in het erkennen en waarderen van wetenschappers*. Den Haag: VSNU, NFU, KNAW, NWO & ZonMw
- 44 OECD (2016). *Foundations for the future*. The Netherlands. Paris: OECD; Onderwijsraad (2018). *Een krachtige rol voor schoolleiders*. Den Haag: Onderwijsraad
- 45 Inspectie van het Onderwijs (2018). *Staat van het onderwijs 2016-2017*. De Meern: Inspectie van het Onderwijs
- 46 Veen, A. & Weijers, D. (2019). *Gemengde groepen in integrale kindcentra*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut; <https://kohnstammstituut.nl/rapport/3051/>
- 47 Goorhuis-Brouwer, S. (2018). *Peuters en kleuters zijn geen leerlingen*. Amsterdam: Uitgeverij SWP
- 48 PO-Raad en VNG (2015). *Investeren in jonge kinderen loont*. Position paper van de PO-Raad en de Vereniging Nederlandse Gemeenten; Taskforce Onderwijs en Kinderopvang; SER; Akkoord (2017). *Brancheorganisatie Kinderopvang; Branchevereniging Maatschappelijke Kinderopvang, PO-Raad, Sociaal Werk Nederland en Vereniging Nederlandse Gemeenten*
- 49 *Digitaliseringsagenda Primair en voortgezet onderwijs* (2019): Geraadpleegd op <https://www.rijksoverheid.nl/docu->

- menten/publicaties/2019/03/22/digitaliseringsagenda-primair-en-voortgezet-onderwijs; *de Strategische agenda digitalisering mbo 2018-2022* (2018): Geraadpleegd op <https://www.sambo-ict.nl/wp-content/uploads/2018/11/7689-KEN-Strategische-Agenda-A5-v5.pdf>; en het *Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT* (2018): Geraadpleegd op <https://versnellingsplan.nl>
- 50 Vereniging Hogescholen en Vereniging van Universiteiten (2019). *Position paper VSNU-VH doorontwikkeling binair stelsel*. Den Haag: VSNU/VH
- 51 curriculum.nu
- 52 VO-raad, LAKS, VvSL & NVS-NVL (2018). *Ambitie/kwaliteitsagenda LOB voor het VO*. Utrecht: VO-raad, Landelijk Actie komitee scholieren, Vereniging van Schooldecanen en Loopbaanbegeleiders, De vereniging voor alle begeleiders in het vo en mbo; MBO Raad, JOB & NRTTO (2015). *Tien bouwstenen voor een toekomstbestendig beroepsonderwijs*. MBO Raad, JOB & NRTTO
- 53 Vereniging Hogescholen en Vereniging van Universiteiten (2019). *Position paper VSNU-VH doorontwikkeling binair stelsel*. Den Haag: VSNU/VH
- 54 <https://versnellingsplan.nl>
- 55 Platform Samen Opleiden & Professionaliseren; een initiatief van de PO-Raad, VO-raad, MBO Raad en de lerarenopleidingen
- 56 Zie voor deze ontwikkelingen met betrekking tot het beroepsbeeld bijvoorbeeld Snoek, M., de Wit, B., Dengerink, J., van Eldik, S., van der Wolk, W., & Wirtz, N. (2017). *Een beroepsbeeld voor de leraar: over ontwikkelrichtingen en groei van leraren in het onderwijs*. Geraadpleegd op <https://www.beroepsbeeldvoor-deleraar.nl/>
- 57 Onderwijsraad (2018). *Ruim baan voor leraren. Een nieuw perspectief op het leraarschap*. Den Haag: Onderwijsraad
- 58 Stichting van het Onderwijs (2017). *Zes-puntenplan Stichting van het Onderwijs*, p.4
- 59 VSNU, NFU, KNAW, NWO & ZonMw (2019). *Ruimte voor ieders talent: naar een nieuwe balans in het erkennen en waarderen van wetenschappers*. Den Haag: VSNU, NFU, KNAW, NWO & ZonMw
- 60 Zie bijvoorbeeld Leisink, P. en E. Knies (2019), *Werk maken van strategisch HRM. Hoe personeelsbeleid bijdraagt aan goed onderwijs en bevlogen medewerkers*. In opdracht van de VO-academie van de VO-raad
- 61 Stichting van het Onderwijs (2017). *Zes-puntenplan Stichting van het Onderwijs*, p.4. Zie ook: *Onderwijsraad (2018) Een krachtige rol voor schoolleiders*. Den Haag: Onderwijsraad; VO-raad, SRVO en NvS (2017). *Een vak apart. Schoolleidersagenda voortgezet onderwijs*. Utrecht: VO-raad, SRVO en NvS
- 62 PO-Raad, VO-raad, MBO Raad, VH & VSNU (2019). *Lerend onderwijs voor een lerend Nederland. Ontwikkelagenda voor een versterkte kennisinfrastructuur voor het onderwijs*. Utrecht: PO-Raad, VO-raad, MBO Raad, VH & VSNU
- en de Vereniging van Universiteiten (VSNU) (2019). *Slimme verbindingen. Naar een sterke kennisinfrastructuur voor het onderwijs*. Utrecht: PO-Raad, VO-raad, MBO Raad, Vereniging Hogescholen (VH) en de Vereniging van Universiteiten (VSNU)
- 63 VSNU, NFU, KNAW, NWO & ZonMw (2019). *Ruimte voor ieders talent: naar een nieuwe balans in het erkennen en waarderen van wetenschappers*. Den Haag: VSNU, NFU, KNAW, NWO & ZonMw
- 64 PO-Raad, VO-raad, MBO Raad, VH & VSNU (2019). *Lerend onderwijs voor een lerend Nederland. Ontwikkelagenda voor een versterkte kennisinfrastructuur voor het onderwijs*. Utrecht: PO-Raad, VO-raad, MBO Raad, VH & VSNU
- 65 Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap & MBO Raad (2018). *Trots, vertrouwen en lef*. Bestuursakkoord OCW-MBO Raad 2018-2022; VO-raad (2019). *Verantwoording. Rapportage O-meting*. Utrecht: VO-raad; PO-Raad (2017). *Samen werken aan goed onderwijs. Strategische agenda 2018-2021*. Utrecht: PO-Raad. Zie ook www.vensters.nl voor funderend onderwijs; benchmark mbo; sectordashboard hogescholen; sectoroverzicht universiteiten
- 66 Het slotpleidooi van dit discussiestuk is gebaseerd op de inleiding door Albert Strijker op de Algemene Vereniging van de VO-raad, d.d. 28 november 2019

toekomst
van ons
onderwijs

www.toekomstvanonsonderwijs.nl

Januari 2020